

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Мочкош Ян Васильович

УДК 343.982.9

**МЕТОДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ДАНИХ ПРЕДМЕТА ПОСЯГАННЯ
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі криміналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

- науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
КОТЮК Іван Ілліч, завідувач кафедрою криміналістики Київського національного університету.

Офіційні опоненти: - доктор юридичних наук, професор
КИРИЧЕНКО Олександр Анатолійович, начальник кафедри
оперативно-розшукової діяльності Київського інституту внутрішніх справ;

- кандидат юридичних наук
БОЯРОВ Віктор Іванович, Академія адвокатури України, доцент кафедри
процесуального права.

Провідна установа – Національна академія внутрішніх справ України, кафедра криміналістики

Захист відбудеться 11 листопада 2002 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
26.001.05 Київського національного університету за адресою: 01033 м. Київ - 33, вул.
Володимирська, 60, ауд. 253

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету за адресою:
01033 м. Київ - 33, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано 19 вересня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент _____ В.П. Шибіко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Криміногенна ситуація в Україні залишається напруженою і відзначається тенденцією до посилення організованості вчинюваних злочинів, в тому числі в сфері економіки. На ґрунті економічних перетворень відбувається привласнення державного майна, вивіз за кордон стратегічної сировини і виробів, неповернення виручки в іноземній валюті, ухилення від сплати податків. Вчинюються зловживання в кредитно-фінансовій і банківській сферах та інші злочини в підприємстві.

Статистична звітність про роботу оперативних підрозділів МВС України за останні роки відображає загальне кількісне зростання виявлених злочинів у сфері економіки, а тижневик “Іменем закону” від 26.01.2001р. № 4 в звіті МВС “Про оперативно-службову діяльність ОВС України в 2000 р.” наводить дані про викриті 51,7 тис. злочинів економічної спрямованості і завданні ними збитки державі на суму 347 млн. грн. Зокрема, в паливно-енергетичному комплексі викрито 5,6 тис. злочинів, в аграрному секторі – понад 7 тис. корисливих посягань, в банківській і фінансово-кредитній системах – майже 9 тис. тощо.

Не випадково в Концепції національної безпеки України, і в наукових джерелах відзначається, що злочинність в економіці, діяльність тіншових структур, поряд з іншими чинниками, є однією з можливих загроз національній безпеці в економічній сфері, а економіка, – це виробництво, товарообмін, тобто, рух матеріальних цінностей і коштів в певній кількості та вартості, в цифрових показниках, які є засобом управління господарством. В злочинах у сфері економіки кількісні, цифрові дані відтворюють фізичні і вартісні ознаки предметів посягання та розміри заподіяної матеріальної шкоди. На кількісних даних ґрунтується доказування у кримінальних справах цієї категорії, встановлення кваліфікуючих розмірів злочину, однак методика і засоби їх дослідження, як ознак предмета посягання, в криміналістиці не розроблені.

З метою з'ясування стану розслідування злочинів, вчинюваних у сфері економіки, протягом 1998-2000 р.р. в слідчих підрозділах і судах автором вивчено 215 кримінальних справ, які дають підстави для висновку, що незважаючи на значні успіхи в боротьбі із злочинністю в цьому напрямку, діяльність слідчого апарату та оперативних підрозділів не позбавлена недоліків. Зокрема, значна частина кримінальних справ даної категорії порушується за неякісними матеріалами перевірок, а в процесі їх розслідування дослідження руху матеріальних цінностей і коштів, як предметів посягання, проводиться безсистемно, та найбільшою проблемою виявляється обробка документів, що містять великий обсяг цифрових показників. Саме тому перед слідчими підрозділами постають завдання, вирішення яких потребує нових підходів, зорієнтованих на вдосконалення методик розслідування злочинів в різних ланках економіки. Одним з визначальних напрямів в методиці розслідування злочинів даної категорії, з точки зору автора, – є дослідження фізичних і вартісних ознак матеріальних і грошових ресурсів, як предметів посягання в кількісних, цифрових показниках. Отже, дисертаційне дослідження зумовлене потребою підвищення результативності досудового слідства, забезпечення своєчасного виявлення і всебічного розслідування злочинів у сфері економіки, шляхом поєднання методів криміналістики та інших наук, а також з використанням спеціальних засобів обробки кількісних даних.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування кримінально-правової та криміналістичної сутності кількісних даних, що характеризують предмет посягання, можливостей використання в слідчій практиці окремо- наукових методів виявлення злочинів у сфері економіки та розробка спеціальних засобів дослідження масиву кількісних показників у кримінальних справах.

Відповідно до поставленої мети в дисертації вирішуються такі основні завдання:

- визначити систему злочинів, вчинюваних в сфері економіки, з метою вдосконалення методик їх розслідування та обґрунтувати значення кількісних даних ознак предмета посягання які є основою встановлення кваліфікуючих розмірів злочину;
- проаналізувати функції і значення кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета посягання в криміналістичній характеристиці злочинів у сфері економіки;
- визначити види об'єктів кількісного вимірювання, ступені їх якості та вимірники;

викласти методи і прийоми науки бухгалтерського обліку, на яких ґрунтується криміналістичне дослідження кількісних даних в розслідуванні злочинів;
розкрити місце і значення загальнонаукових методів в криміналістичній методиці дослідження кількісних даних предмета посягання та зміст і можливості окремих наукових методів виявлення злочинів у сфері економіки;

з метою системного дослідження кількісних показників злочинної діяльності в економіці розробити і обґрунтувати методику побудови і використання у слідчій практиці спеціальних допоміжних засобів – схем, як графічних моделей, та цифрових інформаційних таблиць;
сформулювати тактичні правила і вимоги щодо послідовного дослідження фізичних і вартісних ознак матеріальних об'єктів методами криміналістики та технічних і природничих наук;
проаналізувати форми процесуального документування результатів застосування наукових методів виявлення злочинів в економічній діяльності і дослідження кількісних даних предмета їх посягання.
Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням фізичних і вартісних ознак предмета посягання злочинів у сфері економіки в кількісних показниках з позицій системно-структурного аналізу з використанням положень і методів криміналістики, бухгалтерського обліку, математики та інших наук.

В криміналістиці вперше визначаються поняття "кількісні дані, показники", фізичних і вартісних ознак предмета посягання, обґрунтовується їх значення в кримінально-правовій і криміналістичній характеристиці злочинів цієї категорії та "цифрові інформаційні таблиці", розроблена методика їх побудови і використання, як спеціальних засобів дослідження злочинної діяльності у сфері економіки в кількісних показниках.

Об'єктом дослідження є процес доказування руху матеріальних цінностей в кількісних і вартісних показниках, та грошових коштів при вчиненні злочинів в економіці, а предметом – самі кількісні дані (показники), як фізичні і вартісні ознаки предмета посягання та складові елементи кримінально-правової і криміналістичної характеристики злочинів даної категорії.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що розроблені в дисертації положення сприятимуть підвищенню ефективності і оперативності виявлення та розслідування злочинів у сфері економіки і має такі аспекти:

- а) правовий – є основою вироблення рекомендацій, щодо вдосконалення норм КК і КПК України та навчального процесу з методики дослідження ознак предмета посягання в кількісних показниках;
- б) методологічний – полягає в удосконаленні наукових методів виявлення злочинів в економіці, дослідження кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета їх посягання та в формулюванні правил побудови і використання спеціальних допоміжних засобів;
- в) криміналістичний – обґрунтовує необхідність і можливості застосування при розслідуванні злочинів у сфері економіки спеціальних засобів – схем, як графічних моделей та цифрових інформаційних таблиць;
- г) організаційний – визначає оптимальні умови для розслідування злочинів в економіці, обробки масиву документів, що мають в собі значний обсяг кількісних даних з метою належної кваліфікації злочинних посягань та визначення розміру спричиненої матеріальної шкоди.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є система загальнонаукових методів – спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент і моделювання, опису, а також такі окремих наукові методи виявлення злочинів в економіці та дослідження їх кількісних показників як економічного, технологічного, економіко-криміналістичного аналізів, бухгалтерського обліку та інших наук, серед яких з математики графічні та апарат метрології, які в сукупності складають методологічну основу досліджень ознак предметів посягання злочинів у сфері економіки.

Використання означених методів базувалось на діалектично-матеріалістичних принципах, згідно з якими фізичні і вартісні ознаки предмета посягання досліджувались в їх єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності з позицій системно-структурного аналізу та у відповідності з вимогами КПК України.

Теоретичну основу дисертації складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі економіки і науки бухгалтерського обліку: М.І. Баканова, М.Ф. Ван Бреда, Р. Дорнбу-ша, М.І. Кутера, П.В. Мельника, Вільяма Д. Нордгауза, В.М. Поповича, М.С. Пушкara, Пола А.

Самюельсона, В.В. Собко, Н.М. Ткаченко, С. Фішера, Е. Хендриксона, А.Д. Шеремета, Р. Шмалензі, М.І. Ясінова та ін.

В галузі кібернетики, інформатики, системно-структурного аналізу і моделювання ви-користані праці І.В. Блауберга, П. фон Берталанфі, Б.А. Глинського, Н. Вінера, І.Б. Михайло-вої, М.Б. Новика, В.М. Садовського, В.С. Тюхтіна, В.А. Штоффа, А.І. Уймова, А.Д. Урсула, Є.Г. Юдіна.

З криміналістичної методики розслідування злочинів і кримінального процесу ви-користані праці В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.О. Возгріна, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошового, В.О. Коновалової, О.Н. Колісніченка, В.Я. Колдіна, Ю.Г. Корухова, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, Г.А. Матусовського, М.Я. Сегая, М.О. Селіванова, М.В. Салтевського, В.Г. Танасевича, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблокова, Н.А. Якубович та інших авторів.

Нормативною базою дисертації є закони України та інші нормативні акти, які складають правову основу обґрунтування важливих для практики положень і методів дослідження кількісних даних предмета посягання злочинів у сфері економіки з використанням спеціальних засобів – схем та цифрових таблиць.

Емпіричною базою дослідження є матеріали 215 кримінальних справ про привласнення державного чи колективного майна, про злочини у сфері підприємництва, матеріали контрольно-ревізійного управління у Волинській області і відділу економічних експертиз Львівського НДІСЕ, архівні справи Волинського обласного і Луцького міського судів, а також власний 30-ти річний досвід автора розслідування злочинів в якості слідчого СВ УВС Закарпатської і Волинської областей.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні рекомендації з методики дослідження кількісних даних, побудови і використання цифрових таблиць в розслідуванні розкрадання майна вперше були опубліковані автором в журналі "Радянське право" в 1974-1976 р.р., а в подальшому впроваджувалися в слідчу практику і відображені в шести публікаціях. Окремі аспекти результатів дослідження доповідались на наукових конференціях викладачів і студентів юридичного факультету Волинського держуніверситету в 1999-2000 р.р., а також на засіданнях кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства та кафедри криміналістики юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Структура дисертації. Відповідно до мети і завдань дослідження, дисертація складається з вступу, двох розділів, семи підрозділів, висновків до розділів, загального висновку та списку використаних джерел (260 найменувань). Повний обсяг дисертації 181 сторінка.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета і завдання роботи, її методологічна, теоретична, нормативна та емпірична основа. Викладена наукова новизна і практична значимість результатів дослідження, визначальний напрямок в розслідуванні злочинів у сфері економіки, доцільність використання схем та цифрових таблиць, як спеціальних допоміжних засобів – з метою системного дослідження фізичних і вартісних ознак предмета їх посягання.

Розділ 1 "Кількісні дані як характеристика предмета посягання злочинів у сфері економіки та наукові засади їх дослідження" складається з 4 підрозділів та висновків до розділу.

В підрозділі 1.1. "Система злочинів в економіці та кримінально-правові ознаки предмета посягання в кількісних показниках" злочини даної категорії викладено у вигляді системи за їх видами, на підставі ознак, що мають криміналістичне значення і сферою посягання на безпосередній об'єкт та визначено предмет посягання. В тому числі:

- злочини, пов'язані з незаконним переміщенням через митний кордон України матеріальних і валютних цінностей та інших предметів (ст. ст. 201, 207, 208 КК);
- злочини вчинювані у сфері відносин власності і пов'язані із службовою діяльністю винних осіб (ст. ст. 191, 262, 308, 312, 410 КК);
- злочини, що являють собою заняття забороненими видами господарської діяльності, незаконними діями в сфері випуску товарів, їх обміну та надання послуг населенню (ст. ст. 203, 204, 216, 217, 225 – 227, 229 КК);

- зловживання посадових осіб приватного сектору та порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю (ст. ст. 202, 206, 213, 214, 219 КК);
- злочини у сфері фінансових відносин (ст. ст. 199, 200, 209 – 212, 215, 223, 224 КК);
- злочини вчинювані у сфері захисту від монополізму та недобросовісної конкуренції (ст. ст. 228, 230 – 232 КК);
- підприємницькі шахрайства (ст. ст. 205, 218, 220 – 222 КК) та
- злочини в сфері приватизації майна (ст. ст. 233 – 235 КК).

Об'єднуючою ознакою систематизації, яка дозволяє зарахувати ці злочини до одного виду є наявність у володінні та управлінні винних осіб єдиного предмета їх посягання – матеріальних цінностей або коштів в національній чи іноземній валюті. За основу групування взято їх кримінально-правову і криміналістичну характеристики, які становлять органічну єдність елементів складу злочину та обставин, що підлягають встановленню і доказуванню у справі. Викладення наведеного групування злочинів у запропонованій системі, сприятиме вдосконаленню методики їх розслідування.

З'ясовано, що кількісні дані фізичних і вартісних ознак предмета посягання (кількість одиниць, просторові величини та вартість матеріальних цінностей, а кошти в певній сумі) є підставою встановлення кваліфікуючих розмірів злочину, визначених КК України в кратних величинах неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Обґрунтовується і дається визначення поняття “злочини в сфері економіки” та злочини, що посягають на право власності. Наводиться узагальнена система та види злочинів даної категорії за пріоритетними напрямками економічної діяльності в державі.

У підрозділі 1.2. “Кількісні дані як фізичні і вартісні ознаки предмета посягання та їх значення в криміналістичній характеристиці злочинів у сфері економіки” показано, що кількісні дані (показники) фізичних ознак предмета посягання (кількість предметів, їх просторові величини – довжина, площа, об'єм і вага), інші його властивості – гатунок, форма, колір тощо та вартість, або кошти в певній сумі, відтворюють його реальність в злочинній діяльності та дають можливість зібрати інформацію відносно суб'єкта, механізму вчинення злочину та інших обставин.

Доведено, що кількісні дані предмета посягання є складовими криміналістичної характеристики злочину, оскільки вказують на наявність інформаційних зв'язків між ознаками предмета посягання з іншими її елементами, що проаналізовано на характеристиці елементів злочину, передбаченого ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживанням службовим становищем).

Структура криміналістичної характеристики злочинів даної категорії подається в графічній формі. Сутність побудованої моделі полягає в наочному зображенні функціонального зв'язку її елементів, які в просторово-часових межах механізму злочину утворюють векторну лінію злочинного діяння. Підкреслюється, що серед ознак криміналістичної характеристики злочинів в економічній сфері суттєве значення в дослідженні фізичних і вартісних ознак предмета посягання мають також часові фактори і відношення, які відображають об'єктивні характеристики його руху в процесі вчинення злочину – механічну, фізичну, хімічну та біологічну.

Визначено типові джерела надходження даних, що мають криміналістичне значення, види матеріальних об'єктів за їх фізичним станом, як носії інформації в кількісних показниках (окремий предмет, сукупність предметів, визначена маса речовини та кошти в певній сумі). Підкреслюється, що серед функцій криміналістичної характеристики злочинів, саме інформаційна безпосередньо визначає роль і значення кількісних даних предмета посягання в розслідуванні злочину.

Зроблено висновок, що криміналістична сутність кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета посягання в злочинах даної категорії полягає в їх інформаційно-пізнавальній функції, оскільки кількісні дані в криміналістичній характеристиці злочинів мають науково-практичне значення в плані поступового виявлення, дослідження і систематизації доказів у справі, на них ґрунтується пошукова діяльність та встановлення кваліфікуючих ознак злочину.

В підрозділі 1.3 "Об'єкти кількісного вимірювання як предмети посягання злочинів у сфері економіки" на підставі аналізу законодавчих актів визначено, що такими об'єктами є:

По-перше, матеріальні активи держави чи приватного сектору господарювання, кількісні дані яких в Законі України "Про власність" подано формулою "склад, кількість та вартість майна", а саме: 1) будівлі, виробниче устаткування, вироби, товари промислового чи побутового призначення; 2) паливно-енергетичні та інші видобуті сировинні ресурси, як сукупність природних і перетворених видів палива, енергія теплова і електрична;

3) дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння та вироби з них; 4) зброя, боєприпаси, вибухові і радіоактивні речовини, військова зброя, техніка і майно; 5) об'єкти оподаткування в фізичних і вартісних показниках; 6) наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги або прекурсори. Зазначені матеріальні цінності є предметами кількісного вимірювання і посягання злочинів в економіці, оскільки, окрім інших способів їх викрадення, відповідно до норм КК України, можуть бути привласнені, розтрачені або заволодіння ними можливе шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем в сфері виробництва, управління ними чи збереження. Визначено ступені якості та одиниці вимірювання матеріальних об'єктів – натуральні (фізичні), комбіновані, грошові, а з метою їх всебічного дослідження пропонується використовувати сукупність їх об'єктивних ознак. Такими, окрім кількості одиниць і їх просторових величин, є геометрична форма, кількісний склад компонентів, новизна, надійність, безпека та інші градації властивостей (твердість, пружність, пластичність, колір тощо), які відбиваються в тактильно-кінестезичних відчуттях та дотикових сприйняттях і є показниками їх якості.

Доведено, що складові матеріальних об'єктів вимірювання з'єднані фізично, в результаті хімічної реакції або біопроесів, їх пропорційне співвідношення в кількісних показниках в межах певного часу є їх якісними властивостями, а кількість і якість матеріальних цінностей – є підставами визначення їх вартості.

По-друге, об'єктами кількісного вимірювання є нематеріальні активи – кошти (гроші) в національній або іноземній валюті та цінні папери як грошові документи, виражені в національній чи іноземній валюті в матеріальній (паперовій) і нематеріальній формах, в електронних базах даних.

У підрозділі 1.4. "Використання методів науки бухгалтерського обліку в криміналістичній методиці дослідження кількісних даних" визначено, що в системі бухгалтерського обліку є певні закономірності, методи і прийоми, які мають значення в доказуванні обставин злочину в економіці, а саме:

– метод вимірювання, оцінки матеріальних цінностей і коштів та математичних операцій з застосуванням відповідних одиниць – є гарантією достовірності зібраних даних, як доказів у справі в кількісних і вартісних показниках;

– метод групування і зведення кількісних даних виробничих і фінансових операцій шляхом їх розмежування, розподілу за видами та визначення підсумкових даних – є основою аналітико-синтетичного дослідження фізичних і вартісних ознак предметів посягання на слідстві;

– метод перевірки наявності майна шляхом співставлення фактичних даних з документальними застосований у процесуальній формі огляду майна, приміщень та документів – є гарантією достовірності зібраних даних щодо стану збереження і управління матеріальними цінностями або коштами;

– на засадах методу безперервного і повного відображення майнового і фінансового стану підприємства наростаючим підсумком ґрунтується всебічне дослідження руху матеріальних цінностей і коштів в кількісних і вартісних показниках за певний період злочинної діяльності у повному обсязі;

– метод системності і впорядкування економічних показників в табличних формах звітності і рахунків підприємства розглядається в якості методичної основи побудови та використання на слідстві цифрових інформаційних таблиць як допоміжних засобів системного дослідження кількісних даних злочинів у сфері економіки.

Сутність і специфіка наведених методів, з точки зору автора, полягає в тому, що застосування їх в процесуальній формі (огляду, допиту, обшуку, виїмки, відтворення обстановки і обставин події) та фахівцями при проведенні документальної ревізії, судово-економічних експертиз, створює логічну послідовність і взаємозв'язок досліджень предмета посягання злочинів в економіці в кількісних показниках.

Розглянуто прийоми перевірки документів бухгалтерської звітності за формою і змістом.

Розділ 2 “Методи дослідження кількісних даних предмета посягання в розслідуванні злочинів у сфері економіки” складається з трьох підрозділів і висновків до розділу.

У підрозділі 2.1. “Загальнонаукові методи в криміналістичній методиці дослідження кількісних даних предмета посягання” ці методи розглядаються в якості емпіричних способів дослідження фізичних і вартісних ознак та властивостей предмета посягання злочинів у сфері економіки.

В дисертації пояснено, що метод спостереження в слідчих діях і оперативно-розшукових заходах у справах даної категорії виступає як основний засіб пошуку, а порівняння – як встановлення відповідності фізичних і вартісних ознак предмета посягання даним документів, зразкам та еталонам.

Сутність методу вимірювання у даних справах полягає у відображенні фізичних величин матеріального об’єкта їхніми значеннями за допомогою відповідних одиниць та обчислень. До його предмету належать: кількість об’єктів вимірювання як певне їх число та вартість; кількісні дані просторових величин окремих об’єктів; якісні властивості предметів посягання, як пропорційне співвідношення їх складових в кількісних показниках; кількісні величини часових відносин руху матеріальних і грошових ресурсів та праця, як цілеспрямована фізична і розумова дія. Визначено складові елементи методу, види технічних засобів, що застосовуються відповідно до фізичних властивостей об’єкта вимірювання (міри з незмінними або однозначними значеннями, багатозначні міри, зразки та міри калібри). Розглянуто можливості прямих, опосередкованих, сукупних, а також сутність органоліптичних та інструментальних вимірювань.

Метод математичних операцій у справах про економічні злочини є дієвим засобом встановлення кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета посягання обчисленнями за встановленими правилами з застосуванням відповідних формул, коефіцієнтів, індексів та кратності.

Методи моделювання та експеримент розглядаються такими, що складають зміст процесуальної форми відтворення обстановки і обставин події, якою фіксуються дослідження можливостей здійснення механізму руху і перетворення матеріальних цінностей або вчинення певних операцій з ними та перевірки інших обставин злочину в економіці і їх результати. Ефективність даних методів в поєднанні з іншими процесуальними формами дослідження доказів в кількісних показниках доведено на прикладах.

Опис, як метод у цих справах відзначається тим, що текст процесуальних та інших документів включає письмові та цифрові знаки, математичні символи, формули, які за своїм змістом в сукупності є формою мовлення, спеціальною системою фіксації, передавання інформації, як фактичних даних у справі.

В підрозділі 2.2. “Окремонаукові методи виявлення злочину у сфері економіки і дослідження кількісних даних предмета посягання” аналізуються можливості виявлення злочинів у сфері економіки і дослідження ознак предмета посягання застосуванням методів:

- економічного аналізу, як діагностичного засобу, прийомами якого можливо встановити деструктивні відхилення та криміногенні чинники в кількісних показниках у виробничо-фінансовій діяльності підприємства. На методах аналізу ґрунтуються дослідження доказів, при проведенні документальної ревізії та судово-економічних експертиз і, в цілому, пошукова діяльність слідчого у справі;
- технологічного аналізу, яким встановлюються порушення технологічних норм у виробництві, дані про обґрунтованість витрат матеріалів, сировини чи можливості створення надлишків або невкладання компонентів в одиницю виробу;
- економіко-криміналістичного аналізу, сутність якого в комплексному і всебічному дослідженні виробничої та фінансової діяльності підприємства, документів звітності, обліку шляхом поєднання методів економічного аналізу з криміналістичними, застосованими у процесуальних формах, з метою виявлення ознак злочину, його співучасників та інтелектуальних і технічних підробок документів;
- методів і засобів науки бухгалтерського обліку, за допомогою яких накопичується, систематизуються і обробляються кількісні і вартісні показники виробничої і фінансової діяльності підприємства та методи документальної ревізії і аудиту;

– методів, спрямованих на виявлення неідентифікаційних зв'язків в кількісних показниках та властивостях матеріальних цінностей (генетичного, функціонального, об'ємного та зв'язку перетворення).

– “традиційних” методів – як послідовного дослідження фізичних і вартісних ознак предмета посягання в кількісних показниках, в міру їх надходження, проведенням документальної ревізії, відповідних експертиз, оглядом речових доказів і документів, допитами та іншими слідчими діями; Зауважимо, що розглянуті економічний, технологічний, економіко-криміналістичний аналізи, методи виявлення неідентифікаційних зв'язків та методи науки бухгалтерського обліку, “традиційні” методи, як і загальнонаукові, не являють собою окремі і самостійні за формою засоби розв'язання пізнавальних завдань, а в сукупності є методологічною основою досліджень, що проводяться у відповідних процесуальних формах.

Виходячи з викладеного, і з точки зору автора, слідчий при дослідженні руху матеріальних і грошових ресурсів у справах даної категорії зобов'язаний:

– переконатися в достовірності джерел надходження кількісних даних та в наявності їх зв'язку з часом і місцем вчинення злочину;

– визначити коло осіб відповідальних за рух матеріальних цінностей і коштів на підприємстві, достовірність звітної і бухгалтерської документації;

– з'ясувати зміст кількісних показників, наявних в документах, що надходять до справи та повноваження осіб, які їх склали;

– спланувати і при необхідності, узгодити з іншими службами ОВС тактичні прийоми виконання слідчих дій, координувати роботу спеціалістів і оперативної групи.

Можливості досліджень виробничих і фінансових процесів методами судово-економічних експертиз, їх предмет і завдання, в тому числі комісійних і комплексних, розглядаються з урахуванням способів сучасного господарювання. Серед них визначено сутність і завдання в умовах ринкових відносин судово-економічної, фінансово-економічної, технологічної, експертизи ціноутворення, а також можливих у справах даної категорії – будівельно-технічної, інженерно-технічної, агро- та зоотехнічної. Судово-бухгалтерська експертиза розглядається як інтегратор висновків інших економічних досліджень.

Керуючись чинними нормативними актами та узагальненням слідчої практики визначено завдання та підстави призначення судово-бухгалтерської експертизи з урахуванням сучасних видів ревізування та перевірки господарської і фінансової діяльності підприємств, що проводяться відповідними установами.

Розглядаючи питання доцільності проведення судово-бухгалтерської експертизи у справі є можливим визначити, що така експертиза з урахуванням попередніх досліджень економічних показників може бути призначена за наявності:

– двох або більше протилежних висновків документальної ревізії чи перевірок різних контрольних органів та їх невідповідність іншим матеріалам кримінальної справи;

– порушень, допущених інвентаризаторами, ревізорами, податковими інспекторами і аудиторами правил визначення розмірів матеріальної шкоди, суми несплачених податків чи розмірів об'єкта оподаткування;

– розбіжностей у висновках ревізорів та інших контрольних органів і поясненнях матеріально-відповідальних (посадових) осіб, щодо обрунтованості здійснених операцій в бухгалтерському обліку та звітності підприємства;

– необхідності визначити розмір шкоди завданої державі, кредиторам чи окремим громадянам та осіб на яких необхідно покласти матеріальну відповідальність, в тому числі за наявності у справі висновків інших економічних експертиз.

Автор зазначає, що виходячи з підстав призначення, в умовах ринкових відносин судово-бухгалтерська експертиза вирішує такі основні питання:

– відповідності здійснених господарських операцій в їх кількісних та вартісних показниках чинним нормативним актам та уставним документам суб'єкта підприємницької діяльності;

– достовірності і повноти документування руху матеріалів і коштів (фактів надходження і витрачання), стану їх збереження, змісту господарських операцій та їх результатів;

- правильності проведення математичних операцій над кількісними даними (застосування ціни, коефіцієнтів, індексів та ін. підрахунків), в первинних, облікових, звітних документах підприємства та документах, що подаються державним органам;
- обґрунтованості і повноти розрахунків підприємства з державою, кредиторами та іншими суб'єктами господарювання;
- виявлення недоліків в організації бухгалтерського обліку, в методиці проведених інвентаризацій, документальних ревізій, аудиторських перевірок та осіб, відповідальних за здійснені операції з матеріальними і фінансовими ресурсами, за складені і подані в державні установи документи згідно чинного законодавства;
- встановлення розміру матеріальної шкоди, завданої державі, кредиторам, окремим громадянам, часу, місця, причини та умов, що сприяли зловживанням і осіб відповідальних за настання наслідків.

Сформульовано тактичні правила і вимоги, щодо послідовного дослідження фізичних і вартісних ознак та властивостей предмета посягання методами криміналістики, технічних і природничих наук, дотриманням яких може бути забезпечено всебічне і об'єктивне розслідування злочину, зокрема:

- дослідження кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета посягання ґрунтуються виключно на достовірних джерелах їх надходження, а дані отримані оперативно-розшуковими заходами, повинні бути перевірені слідчими діями;
- фіксація кількісних даних, що відтворюють обсяги руху матеріальних цінностей і коштів, в процесуальних документах здійснюється в загально визначених одиницях їх вимірювання;
- дослідження предметів посягання методами технічних і природничих наук повинно бути обґрунтованим, здійснюватись послідовно з забезпеченням можливостей для необхідних подальших їх досліджень та перевірки висновків.

Зроблено висновок, що всебічне дослідження руху матеріальних і грошових ресурсів злочинної діяльності у сфері економіки в кількісних показниках має закономірним наслідком поєднання економічних методик з правовими, в систему методів і прийомів аналітичного дослідження кримінально-правових ознак предмета посягання, оцінки зібраних доказів та прийняття процесуального рішення.

У підрозділі 2.3. “Спеціальні засоби встановлення і дослідження кількісних даних злочинної економічної діяльності” обґрунтовується методика побудови і використання в розслідуванні злочинів схем та цифрових таблиць. Такі схеми розглядаються як графічні моделі, багатомірні просторові зображення, які наочно відтворюють структуру злочину в економіці, потоки і послідовність руху матеріальних цінностей і коштів, документів та систему злочинних зв'язків. Вони можуть бути приєднані до плану розслідування справи, до протоколів огляду документів підприємства, як додатки, що містять конкретні дані про поставку, черговість переміщення виробів і проведення розрахунків, та до протоколів допиту посадових осіб, які пояснюють механізм вчинення злочину в економіці.

Цифрові інформаційні таблиці визначено як засоби системного дослідження фізичних і вартісних ознак предметів посягання злочинної діяльності у сфері економіки в кількісних показниках та обґрунтовується необхідність їх застосування з метою раціоналізації діяльності слідчого у справах даної категорії.

Сформульовано методичні правила і вимоги до побудови таблиць, а саме: обов'язкова наявність назви таблиці, з якої вбачається її зміст та заголовків граф (колонок); графічно будується таблиця у вигляді координатної сітки і до неї заноситься необхідний обсяг інформації в кількісних показниках; дані в таблицю заносяться впорядкованими і згрупованими за відповідними ознаками об'єктів обліку та одиниці їх вимірювання; елементи таблиці та послідовність записів повинні відповідати порядку документування руху матеріальних цінностей і коштів та бути змістовно взаємопов'язаними; таблиця, як єдине ціле, об'єднує кількісні дані про злочин за певний проміжок часу, передбачає їх арифметичну обробку і визначення підсумкових даних.

Визначено види таблиць за їх призначенням: 1) таблиці, як додатки до первинних матеріалів справи; 2) таблиці, що відтворюють процес дослідження доказів в кількісних показниках (додатки

до протоколів огляду, допиту, актів експертиз), по окремих епізодах злочинної діяльності або дані на співучасників злочину; 3) синтезуючі таблиці, в яких наводяться узагальнені дані злочину в кількісних показниках.

Сформульовано положення про те, що таблиця, як цілісна система, є матеріальною формою зберігання та засобом обробки кількісних даних фізичних і вартісних ознак предметів посягання. На концептуальному рівні її функції визначаються організаційним впливом на процес дослідження кількісних показників, оскільки, на її основі розробляється і обґрунтовується алгоритм дій слідчого і на підставі даних, досліджених за допомогою таблиці, здійснюється правова оцінка суб'єкта господарювання.

У висновках викладені основні положення і результати проведених досліджень та пропозиції автора, які зводяться до наступного:

- 1) Якість і результативність розслідування справ про злочини в економіці, системне дослідження кількісних даних предмета посягання безпосередньо пов'язані з рівнем професійної підготовки слідчих і співробітників оперативних підрозділів ОВС та обумовлені ступенем розробленості методів і засобів його провадження.
- 2) Одним з вирішальних напрямків забезпечення повного і всебічного розслідування злочинів в економіці є системне дослідження фізичних і вартісних ознак предмета посягання в кількісних показниках методами і засобами криміналістики та інших наук.
- 3) Методику дослідження ознак предмета посягання в кількісних показниках викладаю як складову методики розслідування злочинів в економіці.

З метою вирішення завдань слідства у справах даної категорії та покращення роботи в боротьбі із злочинністю у сфері економіки, в дисертації:

- систематизовані злочини, вчинювані в економіці за їх видами на основі ознак, що мають криміналістичне значення і за сферою посягання на безпосередній об'єкт, яка сприятиме вдосконаленню методики їх розслідування; доведено, що кількісні дані фізичних і вартісних ознак предмета посягання є підставою визначення кваліфікуючих розмірів злочину, згідно КК України;
- викладено, що кількісні дані ознак і властивості предмета посягання є складовими криміналістичної характеристики злочину, вказують на наявність інформаційних зв'язків між його ознаками з іншими елементами злочину та мають науково-практичне значення при виявленні і дослідженні доказів у конкретній справі в кількісних показниках;
- на підставі аналізу законодавчих актів визначено і систематизовано об'єкти кількісного вимірювання, ступені їх якості та вимірники; доведено, що складові матеріальних об'єктів, їх пропорційне співвідношення в кількісних показниках є їх якісними властивостями, а кількість і якість предметів посягання, у справах даної категорії – підставами визначення їх вартості;
- у системі бухгалтерського обліку визначено методи і прийоми, застосування яких в процесуальних формах має значення в процесі доказування обставин злочину в економіці;
- загальнонаукові методи розглядаються в якості методологічних засад на яких ґрунтується пошукова діяльність слідчого в дослідженні кількісних даних фізичних і вартісних ознак предмета посягання;
- наголошено, що з метою виявлення злочину в економіці та дослідження кількісних даних предмета посягання доцільно застосовувати методи економічного, технологічного, економіко-криміналістичного аналізів, науки обліку, форми неідентифікаційних зв'язків та "традиційні" методи у відповідних процесуальних формах;
- для забезпечення системного дослідження фізичних і вартісних ознак матеріальних цінностей та коштів, як предметів посягання в кількісних показниках, розроблено спеціальні засоби – типові схеми і цифрові таблиці та обґрунтовуються правила їх побудови і використання при розслідуванні злочинів у сфері економіки;
- сформульовано тактичні правила і вимоги, щодо послідовного дослідження фізичних і вартісних ознак матеріальних об'єктів при поєднанні методів криміналістики та інших наук, дотриманням яких забезпечується всебічне і об'єктивне розслідування злочину.

З метою посилення боротьби зі злочинністю в економічній сфері, раціоналізації діяльності слідчого у справах даної категорії, вносяться пропозиції:

- 1) Покращити професійну підготовку слідчих і співробітників оперативних підрозділів ОВС з таких предметів як економіка, бухгалтерський облік, інших суміжних наук, з методики розслідування злочинів в економіці і, зокрема, методики дослідження фізичних і вартісних ознак предмета посягання в кількісних показниках.
 - 2) Розробити на матеріалах дисертації методичні рекомендації, спрямовані на ефективніше застосування наукових методів виявлення злочинів в економіці та спеціальних засобів дослідження кількісних даних предмета їх посягання – схем, як графічних моделей, та цифрових таблиць.
 - 3) В КК України злочини, вчинювані у сфері економіки, викласти в одному розділі за наведеними їх видами; в ст. 64 КПК України до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, включити фізичні і вартісні ознаки предмета посягання злочинів в економіці; схеми та цифрові таблиці в ст. 85 КПК визначити як додатки до процесуальних форм фіксації обставин злочину.
- Список опублікованих праць за темою дисертації:

Обвинувальний висновок і наочні засоби // Радянське право. – 1974. – № 9. – С. 37-40.

Наочно-інформаційні таблиці в слідчій практиці // Радянське право. – 1976. – №1. – С. 32-34.

Наука обліку як основа криміналістичної методики дослідження кількісних даних в економічних злочинах // Право України. – 1999. – №1. – С. 73-75.

Об'єкти кількісного виміру у справах про економічні злочини // Науковий вісник Волинського держуніверситету (юридичні науки). – 1999. – № 2. – С. 43-49.

Загальнонаукові методи в дослідженнях кількісних даних // Право України. – 1999. – № 9. – С. 90-93.

Засоби дослідження кількісних даних злочинної економічної діяльності // Право України. – 2001. – № 5. – С. 114-117.

Анотація

Мочкош Я.В. Методи дослідження кількісних даних предмета посягання злочинів у сфері економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ – 2001.

В дисертації викладено комплексне теоретико-прикладне дослідження кількісних даних предмета посягання злочинів у сфері економіки. Аналізується сутність кількісних даних та їх значення в кримінально-правовій та криміналістичній характеристиці предмета посягання – матеріальних цінностей і коштів. Обґрунтовується необхідність використання методів науки бухгалтерського обліку в криміналістичній методиці дослідження кількісних даних, визначаються об'єкти кількісного виміру, їх види та вимірники. Розглядається сутність та дієвість методів виявлення злочинів та дослідження кількісних даних. Пропонується методика застосування схем, як графічних моделей відтворення зв'язків суб'єктів злочину в економіці, потоків руху матеріальних цінностей і коштів, а також методика побудови та використання цифрових інформаційних таблиць з метою оперативної обробки документів, що містять в собі значний обсяг кількісних даних у справах даної категорії.

Ключові слова: кількісні дані, кількісні показники, схеми, графічні моделі, цифрові інформаційні таблиці.

Аннотація

Мочкош Я.В. Методы исследования количественных данных предмета посягательства преступлений в сфере экономики. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Киев – 2001.

В диссертации изложено комплексное теоретико-прикладное исследование количественных данных предмета посягательства по делам о преступлениях в экономике – материальных ценностей и денежных средств. Количественные данные рассматриваются как элементы уголовно-правовой и криминалистической характеристики преступления. Их значение объясняется наличием информационных связей между показателями физических данных и качественных особенностей материальных ценностей в единицах измерения с другими элементами криминалистической характеристики преступлений. Определены виды объектов количественных измерений как предметы посягательства преступлений в сфере экономики, которые в законе Украины “О собственности” подаются краткой формулой “состав, количество и стоимость имущества”.

Общенаучные методы и методы бухгалтерского учета рассматриваются в качестве основания методики криминалистического исследования количественных данных предмета посягательства. Особое внимание уделено методам измерения, математических операций, эксперимента и моделирования. Экономический, технологический и экономико-криминалистический анализы, а также формы неидентификационных связей в исследованиях количественных и качественных показателей материальных ценностей рассматриваются как методы обнаружения преступлений в сфере экономики.

Важное место в диссертации отведено процессуальным методам исследования количественных данных – осмотру, допросу, воспроизведению обстановки и обстоятельств события, а также судебно-экономическим экспертизам. Интегратором выводов о движении материальных ценностей и денежных средств в количественных показателях, по мнению автора, выступает судебно-бухгалтерская экспертиза.

Впервые в криминалистике на уровне диссертационного исследования предлагается методика составления и использования схем, как графических моделей экономических преступлений и цифровых информационных таблиц в целях оперативной обработки документов, содержащих значительный объем количественных данных.

Ключевые слова: количественные данные, количественные показатели, схемы, графические модели, цифровые информационные таблицы.

Summary

Mochkosh J.V. Methods of research of the quantitative invasion, given a subject, of crimes in sphere of economy. – Manuscript.

Thesis for gaining scientific candidate degree of juridical scientific by specialisation 12.00.09 – criminal process and criminalistics; judiciary examination. – Kyiv National Taras Shevchenko University. Kyiv – 2001.

Complex theoretical and applied investigation of quantitative results in economic crimes has been given in the work. The author analyses the essence of quantitative results in economic crimes and determines objects of quantitative measuring, kinds and units of measuring. Essence and efficacy of methods of displaying economic crimes, tactical rules of usage these methods have been formulated in the dissertation. Special methods of applying different schemes as graphic models of criminal relations, different movements of financial values and means in criminal economic activity have been elaborated in the thesis. New methods

of usage figure informational tables in inquest practice for quick machining of quantitative results in criminal cases of such category has been presented.

Key words: quantitative results, quantitative indexes, schemes, graphic models, figure informational tables.